

УДК 342.951: 355/359

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.49.73-78>М. Тарнополова, ад'юнкт наук.-організац. від-ня Військового інституту
maria1331@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-4360-861X

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СУЧАСНА ПРАВОВА ДОКТРИНА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Розглянуто захист цивільного населення в умовах збройного конфлікту та основні його компоненти через призму сучасної правової доктрини. Актуальність формування правової доктрини пов'язана з розвитком євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, з метою наближення національної правової системи до норм Міжнародного гуманітарного права та права в області прав людини в зусиллях із припинення та недопущення розширення і відновлення збройних конфліктів, боротьбі з тероризмом і відвертанням воєнничого екстремізму. Наголошено на важливості правової доктрини в процесі правотворення та необхідності розвитку вітчизняної правової доктрини захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту як джерела рекомендаційного характеру для органів законодавчої і виконавчої влади з метою формування правової системи захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту з урахуванням компонента "відповідальність держави за захист". Констатовано, що концепція "відповідальності за захист" (Responsibility to Protect) є політико-юридичним зобов'язанням, підґрунтями якого є принципи міжнародного права та міжнародно-правових договорів у сфері прав людини, а відповідні документи із захисту цивільного населення, прийняті рядом держав, ґрунтуються на передових практиках і визначають чіткі інституціональні повноваження й обов'язки із захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів при веденні військових дій та будуть активізувати діяльність з виконання пріоритетних завдань із захисту людини. Розглянуто розподіл захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту на чотири концепції залежно від суб'єктів (акторів), які займаються захистом некомбатантів, та наданні їхньої характеристики.

Ключові слова: захист цивільного населення в умовах збройного конфлікту, доктрина, правова доктрина, концепція захисту цивільного населення, збройний конфлікт.

Постановка проблеми. Для забезпечення системи міжнародної безпеки, базовими завданнями якої є підтримка миру та врегулювання конфліктів, були розроблені міжнародно-правові засоби, які мали стати запорукою миру та стабільності, а головне, – гарантією альтернативного вирішення можливих воєнних конфліктів між державами. Геополітичні та економічні інтереси окремих держав, порушення міжнародного права та загальних принципів світового порядку, недосконалість внутрішніх і зовнішніх політик як великих, так і основних регіональних держав, ставали причинами все нових збройних конфліктів.

У свою чергу, питання захисту та забезпечення низького рівня ризику для людини та суспільства стали основою соціально-правового феномена безпеки. Як наслідок забезпечення поваги до прав і свобод людини, захист та зниження ймовірної шкоди для цивільних осіб та об'єктів цивільної інфраструктури, мінімізація грубих порушень щодо цивільних та подолання можливих критичних наслідків набули рис основоположних юридичних обов'язків усіх сторін конфлікту, а також усіх держав на міжнародній світовій арені. З огляду на різноманітність правових систем, включаючи нормативні, організаційні, соціально-культурні аспекти, найбільш дієвим компонентом для реалізації покладених на держави члени обов'язків є правова доктрина захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту розглядається в контексті міжнародного чи військового права, при цьому праці науковців мало висвітлюють вивчення сучасної правової доктрини захисту цивільного населення, досліджуючи її окремі підходи, методи, концепції та практики. Питання захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту та їхні концептуальні різновиди вивчаються в працях багатьох зарубіжних вчених, зокрема в роботах Т. Беркмен, Х. Брекі, В. Холт, а також у дослідженнях вітчизняних науковців: І. Коропатніки, О. Гущина, О. Бериславської, О. Сенаторової, Г. Христової, І. Шопіної та інших. Проте тема

правової доктрини захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту в наукових колах розглянута недостатньо, що і зумовило фокус нашого дослідження.

Мета статті полягає в аналізі сучасної правової доктрини захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту, наданні характеристики сучасних концепцій захисту цивільних осіб, наявний досвід у формуванні нової концепції захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який збройний конфлікт, незважаючи на мету сторін, які беруть у ньому участь, і засоби та способи його ведення, має наслідки не лише для міжнародної спільноти, держав-учасників та військових, але й на цивільне населення. Наприклад, особливо після Другої світової війни, жертви серед цивільного населення стали значно перевищувати втрати серед військових. Відсоток загиблих на війні відносно населення Землі кожні півстоліття збільшується в 4,5 раза. Якщо в XVII ст. у війнах загинуло 3,3 млн осіб, то з 1801 по 1913 роки – 5,6 млн. У Першій світовій війні загинуло 10 млн, тоді як у Другій світовій війні загинуло близько 55 млн людей [1, с. 3].

Прагнення до захисту виникли з тривалої історії турботи та піклування про цивільних осіб, які потрапили до охопленого конфліктом регіону, і знайшло своє відображення в ідеях цивілізованих світових спільнот та їхніх лідерів. З моменту створення в 1945 р. Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) світовою спільнотою було змінено ракурс з особистої безпеки на безпеку колективну. Статут ООН, який був підписаний 26 червня 1945 р., виділяючи у своїй преамбулі чотири основних цілі, на перше місце ставить позбавлення прийдешніх поколінь від лих війни, яка двічі принесла людству невимовне горе і затвердження віри в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй [2]. Це стало початком формування сучасної правової доктрини захисту цивільного населення, з'явилося широке загальне розуміння концепції та основних проблем захисту цивільного населення, окрес-

люються права цивільних та обов'язки сторін, що воюють, відносно них, а також види загроз, які можуть призвести до нанесення фізичного насильства, матеріальної та моральної шкоди.

У 1949 р. прийнято чотири Женевські Конвенції про захист жертв війни та в подальшому два Додаткові протоколи до них (Протокол I щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів і Протокол II щодо захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру), які в поєднанні з принципами та цінностями Міжнародного комітету Червоного Хреста стали джерелами основоположних засад, принципів та норм, на яких ґрунтується правова доктрина захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту. Пізніше вона була "доповнена" концепцією "Відповідальності за захист" (Responsibility to Protect), яка підтримана міжнародним співтовариством у 2005 р. на Всесвітньому саміті ООН та закріплена в резолюції Генеральної Асамблеї ООН. На підставі підсумкового документа Всесвітнього саміту 2005 року в доповіді Генерального секретаря за 2009 рік було викладено три основні компоненти відповідальності за захист: 1) відповідальність держав за захист; 2) міжнародна допомога та створення потенціалу; 3) своєчасне та рішуче реагування [3, с. 148-149].

Менш ніж за десятиліття "Відповідальність за захист" стала більше ніж концепцією, утім, поки не стала нормою міжнародного права [4, с. 152]. Водночас, на нашу думку, ця концепція є складовою правової доктрини захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту та має вагомe значення в політичній, нормотворчій та практичній сферах України відносно її обов'язку щодо захисту прав і свобод своїх громадян. Науковці, вивчаючи компоненти "Відповідальності за захист" (Responsibility to Protect), умови та критерії щодо реального застосування її положень, окремо приділяють увагу і наявному співвідношенню між зобов'язаннями усіх суб'єктів міжнародних відносин щодо реагування на порушення прав цивільних осіб і непорушності та гарантування верховенства держави на своїй території та її незалежності, тобто суверенітету. Зокрема, Г. Христова, аналізуючи компоненти доктрини "R2P" та її змістовне наповнення, підкреслює наявні законні критерії втручання в діяльність суверенної держави та наголошує, що "Відповідальність за захист" є політико-юридичним зобов'язанням, підґрунтями якого є принципи міжнародного права та міжнародно-правових договорів у сфері прав людини.

Таким чином, викладені висновки щодо компонентів доктрини "R2P", її змістовного наповнення та критеріїв легітимного втручання міжнародного співтовариства в разі, коли держава зловживає власним суверенітетом і не забезпечує захист своїх громадян від масових та грубих порушень прав людини, що призводять до тяжких наслідків. Також наголошено на попередженні масових злочинів, а не на відверненні їхніх наслідків небезпечними для мирного населення засобами; на обов'язок усіх зацікавлених країн всіма засобами сприяти державі у виконанні її обов'язку щодо захисту, а не створювати патову ситуацію, яка провокує неспроможність держави проводити на своїй території активну політику налагодження миру та стабільності [5, с. 50].

Чітке підкреслення обов'язку держави нести головну відповідальність за захист цивільних осіб, як від збройного конфлікту, так і від його наслідків, злочинів проти людяності та військових злочинів, геноциду та інших масових грубих порушень прав людини, а також питання щодо необхідності та невідворотності виходу за

існуючі межі Міжнародного гуманітарного права та Міжнародного права прав людини з питань захисту цивільного населення, що також простежується в матеріалах дебатів Ради Безпеки ООН з цієї теми, стали поштовхом для запровадження захисту цивільного населення на державному рівні. Зокрема, про необхідність прийняття державами відповідних документів із запровадження сучасних політик і практик захисту цивільного населення, а також про запропонований зміст таких документів ідеться в доповіді Генерального секретаря ООН А. Гутерріша від 14.05.2018 року № S/2018/462 "Захист цивільних осіб в умовах збройного конфлікту" в межах відкритих дебатів Ради Безпеки ООН, присвячених захисту цивільного населення [6].

Зазначена доповідь має ряд важливих рекомендацій і застережень, які є інструментами запровадження дієвих механізмів захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту (далі – ЗЦН) на державному рівні: найбільш дієвим способом ЗЦН вважається попередження виникнення, ескалації, продовження та відновлення збройного конфлікту, а у випадках неможливості попередження та врегулювання конфлікту – посилення ЗЦН, "проваджуючи при цьому заходи, що сприяють закладенню основ майбутнього миру"; наголошується на недопустимості державами "відмови" від своїх обов'язків перед широкомасштабними порушеннями щодо цивільних осіб та допустити, щоб політичні розбіжності перешкоджали або підривали узгоджені дії щодо запобігання та попередження таких порушень; відзначається важливість дотримання норм Міжнародного гуманітарного права та права в області прав людини в зусиллях із припинення і недопущення розширення та відновлення збройних конфліктів, боротьби з тероризмом і відвертання воєнничого екстремізму [6].

Як наслідок саме національні рамкові стратегії з ЗЦН, які ґрунтуються на передових практиках і визнають чіткі інституціональні повноваження й обов'язки із захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів при веденні військових дій, мають активізувати діяльність по виконанню пріоритетних завдань із захисту людини. Відповідні документи із захисту цивільного населення вже прийнято в Північноатлантичному альянсі (Політика НАТО щодо захисту цивільного населення, 2016), США (Політика Сполучених Штатів із життя заходів, спрямованих на зменшення жертв серед цивільного населення внаслідок застосування сили в операціях США, 2016), Великій Британії (Урядова Стратегія із захисту цивільного населення в збройних конфліктах), Швейцарії (Стратегія із захисту цивільного населення у збройних конфліктах), Австралії (Керівництво із захисту цивільного населення), а також в Норвегії (Захист цивільного населення. Офіційна заява Уряду), а також нещодавно за підтримки міжнародної неурядової організації Центр з питань цивільних осіб в умовах конфлікту в Нігерії [4, с. 100]. Перспективи України щодо покращення ситуації у цій сфері проаналізовано в праці "Захист цивільного населення у збройних конфліктах: світовий досвід і модель для України", авторства О. Гущина та О. Бериславської [4]. У вказаній праці проаналізовано зарубіжні практики із захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту. З цього аналізу випливає певний алгоритм, виконання якого неодмінно наблизить Україну до кращих світових стандартів у захисті цивільного населення.

По-перше, урахувуючи законодавчо закріплений євроатлантичний зовнішньополітичний вектор України, приєднання нашої держави до цінностей і зобов'язань Політики НАТО щодо захисту цивільного населення, яка

є результатом об'єднаних зусиль та узгодженою дією всіх 29 країн-членів блоку, матиме важливе стратегічне та політичне значення. По-друге, імплементація в національне законодавство України норм Керівних принципів Осло, які полягають у використанні іноземних військових ресурсів і засобів цивільної оборони для надання допомоги на випадок лих, у національне законодавство, що регулює діяльність Сектора безпеки та оборони України, слід вважати актуальним завданням сьогодення. По-третє, запропоновано, що "Україні варто запровадити всеохоплюючий рамковий документ (напр., Національну стратегію) із захисту цивільного населення у збройних конфліктах шляхом прийняття рішення Радою національної безпеки та оборони з подальшим його затвердженням Президентом України" [4, с. 114].

Вагомий внесок у формуванні сучасної правової доктрини ЗЦН роблять іноземні науковці та авторитетні дослідники. Вони, маючи досвід участі в міжнародних місіях, миротворчих контингентах або працюючи в міжнародних урядових чи неурядових організаціях, не лише формують нові ідеї, концепції та теорії ЗЦН, але й надають юридичну і практичну аргументацію щодо здійснення захисту цивільних осіб та цивільних об'єктів, зменшення та мінімізації шкоди, яка може бути завдана їм умисними чи неумисними діями з боку воюючих сторін, формуючи фундамент праворозуміння самої сутності захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Отже, відбувся розподіл захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту на концепції залежно від суб'єктів (акторів), які займаються (організують, координують, реалізують, забезпечують, контролюють тощо) захистом некомбатантів, розглядаючи в цілому перспективи та засоби їхньої діяльності.

Виділяють чотири основні підходи (концепції) щодо захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Перша концепція – концепція захисту, яку здійснюють миротворчі сили, які мають відповідні мандати із захисту цивільного населення, при цьому, цей захист є прихованою роботою миротворчих сил, але це не було традиційною метою миротворчих операцій. Збалансовуючи ширші політичні цілі місії, миротворці випробували різні стратегії та тактики захисту: патрулювання, супровід гуманітарних вантажів, підтримка роззброєння та демобілізації місцевих бойовиків, реагування на насильницькі збройні формування, робота з урядовими силами та намагання забезпечити найповнішу безпеку. Концепція захисту миротворчими силами пропонує підтримку виборів, встановлення верховенства права та розбудову потенціалу місцевих та національних органів влади для забезпечення безпеки свого населення. Місія використовує силу для захисту цивільних осіб, які перебувають під неминучою загрозою, з більш агресивною позицією, ніж інші місії ООН з подібними мандатами [7, с. 41].

Друга концепція – концепція захисту, яка здійснюється Радою безпеки ООН і Секретаріатом ООН, відповідно до якої "там, де це можливо, основні права мають бути захищені від широкомасштабного порушення". Ця, дуже широка концепція представляє собою суттєву, але невизначену вимогу реагувати, шляхом попередження, реагування та нарощування потенціалу, на поширені системні страждання, спричинені людині [9, с. 41]. Ураховуючи той факт, що нові військові загрози та методи, способи ведення війни мотивують місії продовжувати застосовувати новаторські методи порівняно з традиційними підходами до захисту цивільного населення ООН постійно допомагає їм у цьому, шляхом

перегляду та вдосконалення політики по ЗЦН у ході миротворчих операцій і розробки політики з відвернення сексуального насильства та реагування на нього в умовах конфлікту (розробка нових директив, навчальна підготовка військовослужбовців та співробітників, складання оперативних керівних актів тощо) [6, с. 10]. А відповідно до ч. 6 ст. 2 Статуту ООН, де містяться основоположні принципи діяльності, організація забезпечує, щоб держави, які не є її членами, діяли відповідно до них, оскільки це може виявитися необхідним для підтримки міжнародного миру та безпеки.

Ураховуючи тісний зв'язок перших двох концепцій варто зазначити про недолік, який було чітко сформовано на 55-й Генеральній Асамблеї ООН у 2000 р. Після аналізу, який здійснила Група високого рівня для проведення ретельного огляду заходів ООН щодо підтримки миру і безпеки та вироблення серії чітких, точних, конкретних та практичних рекомендацій, які б допомогли ООН ефективніше проводити ці заходи в майбутньому постало питання стосовно спроможності миротворчого контингенту якісно та надійно реалізовувати покладений на нього мандат. Зокрема, з сотні тисяч цивільного населення, яке перебуває під потенційною загрозою завдання шкоди збройним конфліктом, розгорнуті сили ООН фактично мають можливість надати захист лише невеликій частині. У доповіді наголошувалося на необхідності більш чітких вказівок і достатніх ресурсів для миротворчих операцій, але попереджалося про "потенційно велику невідповідність між бажаною метою та виділеними для її досягнення ресурсами" для миротворців, що забезпечують захист цивільних осіб. "Тому, якщо тій чи іншій операції дається мандат на захист цивільного населення, вона також має отримувати конкретні ресурси, необхідні для виконання такого мандата" [8, с. 15].

Третя концепція – гуманітарна концепція захисту, яку реалізують гуманітарні організації (Оxfam, Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)) з метою зменшення та мінімізації шкоди для цивільного населення в районі виконання місії. Можливість ЗЦН з боку гуманітарних організацій закріплено ч. 2 ст. 3 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (далі – Конвенція про ЗЦН), якою визначено, що така гуманітарна організація, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам конфлікту в частині підбирання поранених і хворих та надання їм допомоги [10]. Конвенцією про ЗЦН прямо встановлено, що її положення не можуть перешкоджати гуманітарній діяльності, яку Міжнародний комітет Червоного Хреста чи будь-яка інша гуманітарна організація, за згодою зацікавлених сторін конфлікту можуть здійснювати для захисту цивільних осіб та надання їм допомоги (ст. 10). Відповідно до ст. 15 Конвенції про ЗЦН гуманітарні організації уповноважені виступати посередниками між сторонами воєнних конфліктів у питаннях створення в районах, де відбуваються бойові дії, нейтралізованих зон, призначених для захисту від наслідків війни поранених і хворих комбатантів або не комбатантів, а також цивільних осіб, які не беруть участі в бойових діях та, перебуваючи у зонах бойових зіткнень, не виконують жодної роботи воєнного характеру. Згідно зі ст. 61 Конвенції про ЗЦН на гуманітарні організації може бути покладено обов'язок розповсюдження вантажів допомоги (продукти харчування, ме-

дичні матеріали, одяг, книжки та предмети, необхідні для задоволення релігійних потреб тощо).

Четверта концепція – концепція захисту цивільного населення комбатантами (військовими), є найбільш актуальною та дієвою на практиці, оскільки ґрунтується не лише на нормах МГП, але й на актах, рішеннях та положеннях Міжнародного кримінального суду та Римського статуту, а також міститься в обмеженнях Теорії справедливої війни "jus in bello" [9, с. 43]. Заслугує уваги підхід австралійського вченого Х'ю Бреккі, який стверджує, що ця концепція розкривається через обов'язки, які покладаються на комбатантів, класифікуючи їх при цьому на позитивні, негативні та нейтральні. Х'ю Бреккі зазначає, що передбачений Міжнародним гуманітарним правом захист цивільного населення здебільшого становить негативний обов'язок для військових, забороняючи при цьому конкретні види дій щодо цивільного населення або цивільних об'єктів, якщо це загрожуватиме або може спричинити істотну шкоду. Цей широкий за своєю сферою принцип представлений у Звичаявому міжнародному гуманітарному праві, яке засноване на "загальній практиці, визнаній як правової норми" і існує незалежно від договірних прав. Звичайне МГП дуже важливе в сучасних збройних конфліктах, оскільки заповнює прогалини, залишені договірним правом, тим самим зміцнюючи захист жертв [11].

Негативні обов'язки комбатантів такі: захист від нападу на цивільне населення (норми 1–10 Звичаєвого МГП), захист від вбивства, сексуального нападу та експлуатації (норми 87–105 Звичаєвого МГП), захист від примусового переміщення (норми 129–133 Звичаєвого МГП), а також захист від знищення та вивозу культурних цінностей і приватного майна з окупованої території та зобов'язання щодо їхнього повернення (норми 38–41, 49–52 Звичаєвого МГП). Окрім цієї заборони безпосереднього нападу на цивільних осіб, комбатанти також обмежуються законами проти невибіркових і непропорційних нападів, які несуть ризик заподіяння шкоди цивільному населенню, оскільки комбатанти переслідують свої військові цілі (норми 11–14 Звичаєвого МГП) [9, с. 44].

Позитивні обов'язки комбатантів розглядаються не персоніфіковано, а як такі, що мають бути поширені на "всіх, хто на боці військових і, можливо, навіть усіх тих, хто перебуває під їхнім впливом". Таким чином, концепція ЗЦН комбатантами (військовими) містить позитивну вимогу до органів державної влади та військового командування проводити навчання та тренування особового складу своїх військових сил у розрізі знань Міжнародного гуманітарного права, а також контролювати його дотримання; обов'язок держави розслідувати військові злочини (норми 139–144, 158 Звичаєвого МГП). Захист комбатантами може також мати позитивні обов'язки щодо надання допомоги пораненим, хворим або потерпілим унаслідок корабельної аварії за особливих обставин, а також для забезпечення належного догляду та навчання дітей, які опинилися в умовах збройного конфлікту. У ситуаціях окупації чи інтернування такі позитивні обов'язки набувають істотної ваги, оскільки влада зобов'язана брати на себе відповідальність за благополуччя тих, чию свободу вона обмежує (розд. III, IV Конвенції про захист цивільного населення під час війни) [9].

Проте деякі обов'язки із захисту цивільних осіб комбатантами перебувають ніби в проміжному положенні між негативними та позитивними обов'язками. Ці обов'язки, зокрема, вимагають від комбатантів відрізнитися від цивільних (норма 106 Звичаєвого МГП) та уникати розміщення військових об'єктів поряд із цивільними

(норми 23–24 Звичаєвого МГП). Таким чином, замість того, щоб заборонити спричинення прямої шкоди цивільному населенню, ці обов'язки створюють ширший контекст, завдяки якому стає можливим для супротивників продовжувати використовувати військові засоби для досягнення своїх військових цілей, не будучи змушеними нападати на цивільних [9].

На нашу думку, зазначені вище підходи та тлумачення наявних положень норм Міжнародного гуманітарного права, враховуючи й ті, що мають поки що суто декларативний характер, і запровадження правової доктрини ЗЦН може мати як наслідок формування відповідної правової системи та дієвих практичних рішень в Україні також за умови формування та розвитку правової доктрини ЗЦН. На відміну від результатів роботи законодавця, у яких відображається не розуміння права, а констатація його змісту, доктрина містить образ права, уявлення про нього, яким воно має бути [12, с. 65]. Наприклад, Р. Пузіков зазначає, що правова доктрина відіграє "роль засобу міжнародного обміну правовою інформацією, зближення законодавства різних країн та запровадження узгодженого юридичного режиму" [12, с. 57], а отже, є одним із базових елементів в інтеграційному процесі України з Європейським Союзом.

Українські науковці працюють над створенням системи загальних і спеціальних доктринальних поглядів ЗЦН, проводять синтез наявної інформації щодо правових явищ, процесів та дійсності зазначеного напрямку, намагаючись спрогнозувати результати правових процесів на суспільні відносини. Сформовано бачення форми виразу, основоположні принципи та бажані складові ЗНЦ, обґрунтовано необхідність і доцільність закріплення норм права, що регулюють питання ЗЦН. Зокрема, ми підтримуємо пропозицію О. Гущина розробити і затвердити Національну Стратегію ЗЦН, яка має бути введена в дію рішенням Ради національної безпеки та оборони України.

Заслугує уваги наукова позиція І. Коропатніки щодо необхідності закріплення принципів правових відносин взаємодії ЗСУ та інститутів громадянського суспільства в доктринальному документі, який би відображав сутність та напрями цих взаємовідносин, обґрунтовуючи це тим, що цивільно-військові відносини, відображені в законодавстві як сукупність правових взаємовідносин між суспільством і складовими частинами Воєнної організації держави, охоплюють політичні, фінансові-економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки та оборони [13]. На нашу думку, це може повною мірою вплинути на формування та практичне застосування норм Міжнародного гуманітарного права та Міжнародного права прав людини з питань захисту цивільного населення в Україні, оскільки, як показує практика, саме ЗСУ та інститути громадянського суспільства були найбільш важливими та активними суб'єктами захисту цивільних осіб.

Події, які тривали протягом восьми років в Україні (бойові дії на сході держави, анексія Автономної Республіки Крим) показали неготовність влади до впровадження та законодавчого закріплення новел у національній правовій системі, якщо вони не мали перманентного характеру як за радянські, так і за часи незалежності. Конвергенції міжнародної доктрини ЗЦН з національним законодавством як на рівні законів, актів виконавчої влади, так і внутрішньовідомчих актів складових сил безпеки й оборони вступає на дуже низькому рівні. Враховуючи, що доктрина є системою авторитетних, таких, що впливають на законодавця, уявлень про на-

лежний образ права, що відображають культурні та передусім наукові погляди щодо характеру правового регулювання [14], вона може стати ідеологічною основою діяльності всього сектора безпеки та оборони щодо ЗЦН, а як наслідок і знайти правове вираження в діяльності законодавчої і виконавчої влади. Такої думки щодо значення та впливу правової доктрини дотримуються А. Шевченко та М. Кармаліт, зазначаючи, що проблема сучасного українського правотворення свідчить про те, що проведення масштабних правових реформ, удосконалення системи управління суспільними справами неможливі без належного впливу правової доктрини. Розробка ефективної правової політики держави, обґрунтування концепції правового розвитку є одним з першочергових завдань вітчизняної юриспруденції [15, с. 56].

Висновки. Питання формування сучасної правової доктрини ЗЦН як частини національного законодавства нашої держави набувають дедалі важливішого значення з огляду на вкрай непрості умови безпекового середовища України. Розуміння, правильне застосування, аналіз і врахування в майбутньому передових світових практик ЗЦН неодмінно стане запорукою безпеки для мільйонів людей, які можуть опинитися заручниками бойових дій, збройних конфліктів, тероризму та воєнного екстремізму. Викладені підходи ЗЦН і класифікація концепцій ЗЦН найближчим часом мають відіграти важливу роль як потенційні доктринальні джерела права в процесі нормотворення та отримати актуальні роз'яснення і тлумачення кризь призму норм МГП, з метою кращого розуміння їхньої сутності та шляхів і методів їхнього практичного застосування. У процесі формування вітчизняної правової доктрини ЗЦН слід неодмінно враховувати досвід збройного конфлікту на сході України, що триває з 2014 року, – всебічне дослідження його особливостей у подальшому також матиме неабияке значення для створення чіткої та зрозумілої законодавчої бази з питань ЗЦН.

Список використаної літератури

1. Алюшин В.В. Правове регулювання військових конфліктів та його роль в забезпеченні безпеки Російської Федерації. Москва. 2007. URL : <https://www.disscat.com/content/pravovoe-regulirovanie-vooruzhennykh-konfliktov-i-ego-rol-v-obespechenii-bezopasnosti-rossii/read> (дата звернення: 12.12.2021).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 17.12.2021).
3. Назаренко О.А. Від відповідальності за захист до відповідальності до відповідального захисту: вдосконалення концепції. 2013. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5772/Nazarenko_vid_vidpovidalnosti_za%20zahyst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 12.12.2021).
4. Гушин О.О., Бериславська О.М. Захист цивільного населення у збройних конфліктах: світовий досвід і модель для України. *Human rights as a basis for the implementation of European legal values in Ukraine and the Republic of Poland in the context of civil society development*. Collective monograph. Lublin : Republic of Poland, 2019. 356 p.
5. Христова Г. Доктрина "R2P": зобов'язання держави та міжнародної спільноти щодо захисту прав людини. *Вісн. Нац. акад. прав. наук України*, 2014. Вип. 2(77). С. 42–52. URL : http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-42-52.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
6. Захист цивільних осіб в умовах збройного конфлікту : доп. Ген. секретаря ООН А. Гутерріша в межах відкритих дебатів Ради Безпеки ООН, присвячених ЗЦН від 14.05.2018 р. № S/2018/462: URL : <https://undocs.org/S/2018/462> (дата звернення: 06.01.2022).
7. Victoria K. Holt and Tobias C. Berkman. The impossible mandate? : military preparedness, the responsibility to protect and modern peace operations. / Washington : The Henry L. Stimson Center, 2006. URL : https://www.files.ethz.ch/isn/105584/Complete_Document-TheImpossible_Mandate-Holt_Berkman.pdf (дата звернення: 06.02.2022).
8. Генеральная асамблея Совета Безопасности Организации Объединенных Наций A/55/305-S/2000/809, 21 Aug. 2000. URL : https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/a_55_305_e_brahimi_report.pdf (дата звернення: 07.01.2022).
9. Hugh Breakey. The protection of civilians in armed conflict: Four concepts. 2012. p. 40–61. URL : https://www.researchgate.net/publication/300408890_The_protection_of_civilians_in_armed_conflict_Four_concepts (дата звернення: 18.12.2021).

publication/300408890_The_protection_of_civilians_in_armed_conflict_Four_concepts (дата звернення: 18.12.2021).

10. Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.02.2022).

11. База данных по МГП. Обычное МГП. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/rus/docs/home> (дата звернення: 05.01.2022).

12. Пузиков Р.В. Юридическая доктрина в сфере правового регулирования (теории проблемы и практики) : дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Тамбов, 2003.

13. Коропатник І.М. Мета і принципи взаємодії Збройних Сил України та громадянського суспільства. *Jurm. juridic nat.: teorie și practică*, 2015. Вип. 19(3). С. 77–82. URL : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/77_82_Meta%20%20printsipi%20vzaEmodiyi%20Zbroynih%20Sil%20Ukrayini%20ta%20gromadyanskogo%20susplstva.pdf (дата звернення: 03.01.2022).

14. Любченко Д.Ю. К вопросу о классификации правовых доктрин. *Вестн. Перм. ун-та*, 2010. Вып. 4(10). С. 22–26. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-klassifikatsii-pravovyh-doktrin/viewer> (дата звернення: 03.01.2022).

15. Шевченко А.Е., Кармаліт М.В. Вплив правової доктрини на правотворчий процес в Україні. *Юрид. вісн.*, 2015. Вип. 3(36). С. 52–56. URL : [file:///C:/Users/admin/Downloads/12211%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/12211%20(1).pdf) (дата звернення: 05.01.2022).

References

1. Alyoshin V.V. (2007). Legal regulation of military conflicts and its role in ensuring the security of the Russian Federation. Moscow. URL: <https://www.disscat.com/content/pravovoe-regulirovanie-vooruzhennykh-konfliktov-i-ego-rol-v-obespechenii-bezopasnosti-rossii/read> (date of application : 12.12.2021). [in Russian]
2. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (date of application: 17.12.2021). [in Ukrainian]
3. Nazarenko O.A. (2013). From responsibility for protection to responsibility for responsible protection: improving the concept. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5772/Nazarenko_vid_vidpovidalnosti_za%20zahyst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (date of application: 12.12.2021). [in Ukrainian]
4. Gushchin O.O., Berislavskaya O.M. (2019). Protection of civilians in armed conflicts: world experience and model for Ukraine. *Human rights as a basis for the implementation of European legal values in Ukraine and the Republic of Poland in the context of civil society development*. Collective monograph. Lublin: Republic of Poland. 356 p. [in Ukrainian]
5. Hrystova G. (2014). The doctrine of "R2P": the commitment of the state and the international community to protect human rights. // Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Issue 2 (77). Pp. 42–52. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-42-52.pdf (date of application: 05.01.2022). [in Ukrainian]
6. Protection of civilians in armed conflict: Report by UN Secretary-General A. Guterres, in the framework of the open debate of the UN Security Council on the ICC of 14 May 2018 № S / 2018/462: URL: <https://undocs.org/S/2018/462> (date of application: 06.01.2022). [in Ukrainian]
7. Victoria K. Holt and Tobias C. Berkman. (2006). The impossible mandate? : military preparedness, the responsibility to protect and modern peace operations. / Washington: The Henry L. Stimson Center., URL: https://www.files.ethz.ch/isn/105584/Complete_Document-TheImpossible_Mandate-Holt_Berkman.pdf (date of application: 06.02.2022). [in English]
8. United Nations Security Council General Assembly A/55/305-S/2000/809, 21 August 2000 URL: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/a_55_305_e_brahimi_report.pdf (date of application: 07.01.2022). [in Russian]
9. Hugh Breakey. (2012). The protection of civilians in armed conflict: Four concepts. p. 40–61. URL: https://www.researchgate.net/publication/300408890_The_protection_of_civilians_in_armed_conflict_Four_concepts (date of application: 18.12.2021). [in English]
10. Convention for the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (date of application: 05.02.2022). [in Ukrainian]
11. Database on IHL. Ordinary IHL. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/rus/docs/home> (date of application: 05.01.2022) [in Russian]
12. Puzikov R.V. (2003). Legal doctrine in the field of legal regulation (theory of the problem and practice) diss. ... cand. legal Sciences: 12.00.01. Tambov. [in Russian]
13. Koropatnik I.M. (2015). Purpose and principles of interaction between the Armed Forces of Ukraine and civil society. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/77_82_Meta%20%20printsipi%20vzaEmodiyi%20Zbroynih%20Sil%20Ukrayini%20ta%20gromadyanskogo%20susplstva.pdf (date of application: 03.01.2022). [in Ukrainian]
14. Lyubchenko D. Yu. (2010). To the question of the classification of legal doctrines. Bulletin of the Perm University. Issue. 4 (10). pp. 22–26. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-klassifikatsii-pravovyh-doktrin/viewer> (date of application: 03.01.2022) [in Russian]
15. Shevchenko A.E., Karmalit M.V. (2015). The influence of legal doctrine on the law-making process in Ukraine. Legal Bulletin. Issue 3 (36). Pp. 52–56 URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/12211%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/12211%20(1).pdf) (date of application: 05.01.2022) [in Ukrainian]

Надійшла до редколегії 09.02.22

M. Tarnopolova, Postgraduate Stud.
Scientific and Organizational Department of the Military Institute
marija1331@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-4360-861X
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MODERN LEGAL DOCTRINE OF CIVILIANS PROTECTION IN THE ARMED CONFLICTS

The article examines the protection of civilians in armed conflict and its main components, through the perspective of modern legal doctrine. The urgency of the formation of legal doctrine is related to the development of European integration processes taking place in Ukraine, in order to bring the national legal system closer to international humanitarian law and human rights law in efforts to stop and prevent the escalation and resumption of armed conflicts, enhancement counter-terrorism and prevention of violent extremism. The importance of legal doctrine in the law-making process and the necessity to develop domestic legal doctrine of protection of civilians in armed conflicts as a source of convincing nature for bodies of legislative and executive power, as to form a legal system of protection of civilians in armed conflicts, taking into account "state's elements of responsibility for protection ". It was stated that the concept of "Responsibility for protection" is a political and legal obligation based on the principles of international law and international human rights treaties, and the framework documents on the protection of civilians, which has already been adopted by a number of States, are based on best practices and define clear institutional powers and responsibilities for the protection of civilians and civilian objects during the conduction of military actions, and will intensify their efforts to implement human rights priorities in the future. The division of protection of civilians in armed conflict is divided into four concepts depending on the subjects (actors) involved in the protection of non-combatants and giving their characteristics.

Keywords: protection of civilians in conditions of armed conflicts, doctrine, legal doctrine, concept of protection of civilians, armed conflict.